

Ruth WODAK, Rudolf DE CILLIA, Martin REISIGL, Karin LIEBHART, Klaus HOFSTÄTTER, Maria KARGL, *Zur diskursiven Konstruktion nationaler Identität*, Frankfurt am Main 1998, 567 str.

Mnoge političke promjene u Hrvatskoj, njezino približavanje Europi kao i neizbježne prateće promjene (nacionalnog) identiteta, čine ovu opsežnu studiju o suvremenom austrijskom identitetu iznimno aktualnom domaćoj znanstvenoj publici. Dvogodišnji timski rad šestorice uglednih austrijskih znanstvenika/ca i njihovih brojnih suradnika (1994.-1996.), uglavnom financiran od Internationales Forschungszentrum Kulturwissenschaften iz Beča, nudi metodološke inovacije u istraživanju diskurzne konstrukcije nacionalnog identiteta Austrije upravo u vrijeme kada se on pred silinom europskih integracija našao u krizi, tj. pred potrebom promišljanja bitno novih identifikacijskih ponuda u političkoj javnosti Austrije i Europske unije (EU). Neovisno o političkim prilikama, za nas je u ovoj studiji ponajprije aktualan recentan multiperspektivan, multidisciplinarni i polidokumentaristički pristup istraživanju fenomena nacije i nacionalnog identiteta na prostoru povijesno i civilizacijski bliske nam Austrije. Metoda historijske kritičke analize diskurza koju prvi put autori/ce uvode u istraživanje austrijskog identiteta svakako je inspirativni poticaj i za domaća historijska te društveno-znanstvena istraživanja nacionalnog identiteta, osobito u potrebnom odklonu od uvriježenih, metodološki standardiziranih historijskih izvornih studija, koje nisu više dostatne za spoznajne pomake unutar zahtjeva suvremene znanosti.

“Sadržaj” (5.-12.), kratki “Predgovor” (13.-14.), i “Uvod” (15.-18.), prethode teorijsko-metodološkom i znanstveno-literaturnom okviru analize, koji čini čak trećinu studije, u poglavljima: “K razumijevanju nacije: državna nacija - kulturna nacija - nacionalni identitet” (19.-40.), “Diskurzna konstrukcija nacionalnog identiteta” (41.-103.), “Historijska i društveno-znanstvena literatura o austrijskom identitetu” (104.-164.). Rezultat ovog opsežnog uvoda jest desetak hipoteza o austrijskom identitetu kao polazište za pet izvornih *case-studyja* diskurzne konstrukcije austrijskih identiteta u poglavljima: “Diskurzno pravljenje austrijskog identiteta u političkim spomen-govorima: sadržaji, strategije i jezična sredstva te oblici realizacije” (165.-257.), “‘Gdje pripadamo?’ - Austrijske identifikacije u ozračju ulaska u Europsku zajednicu” (258.-281.), “Prikazivanje tematskog područja ‘neutralnost i sigurnosna politika’ u izvješćima izabranih tiskovnih medija o Europskoj zajednici - analiza diskurza u *Neue Kronzeitung*, *Die Presse*, *Der Standard* i *Täglich Alles*” (282.-314.), “Diskurzna konstrukcija austrijskih identiteta u grupnim diskusijama” (315.-400.), “Diskurzna konstrukcija austrijskih identiteta u problemski centriranim kvalitativnim intervjuima” (401.-480.). Slijedi “Zaključak - fiktivni i realni identiteti: mnoga lica ‘homo austriacus’” (481.-507.) te bogati “Dodatak” (508.-545.) u kojem različite vrste priloga ilustriraju svaki od pet istraženih izvornih korpusa. Ponajviše su to izabrani dokumenti, no valja spomenuti i instruktivni popis transkripcijskih oznaka iz tekstova prikupljenih u grupnim diskusijama i intervjuima. Studija se koristi iznimno bogatom znanstvenom literaturom čiji se popis prilaže na kraju u “Bibliografiji” (546.-567.).

U prvom dijelu studije (poglavlja I.-III.) šesteročlani autorski *tim* sintetski utemeljuje svoju istraživačku metodu na pluralizmu historijskih, društveno-znanstvenih, kulturno-znanstvenih te promidžbeno-znanstvenih pristupa. Autori/ce ovdje na temelju austrijske i međunarodne literature prikazuju niz koncepta o naciji i nacionalnom identitetu, integrirajući ih u jedinstven koncept i diskurzno-historijski obrazac za analizu konstrukcije austrijskog identiteta. Prema tri koncepta autori/ce razmatraju naciju kao zamišljenu (Benedict Anderson) i simboličku (Stuart Hall) zajednicu koja se utemeljuje na kolektivnom, tj. socijalnom sjećanju (Maurice Halbwachs, Peter Burke) kao izvorištu nacionalne svijesti. Vodeći nas od identiteta k nacionalnom identitetu istraživački tim se poziva na pet koncepta - o statičko-dinamičkom identitetu, o identitetu kao jednakosti i jedinstvenosti, o narativnom identitetu, o individualnom i sistemskom identitetu te o multipliciranom identitetu - pri čemu najviše pažnje poklanjaju konceptu narativnog identiteta. Uz pomoć "pripovijedanja nacionalne kulture" uvjerenost i emocije iz kompleksa zajednice postaju identifikacijski kompleks individue pa se u tom smislu narativni identitet najuže povezuje s nacionalnim identitetom. Kombinirajući navedene koncepte autori/ce vide nacionalni identitet kao procesualan, kao ono što je "nečemu istovjetno" i po tome nečemu jedinstveno, kao dijalektički odnos narativne povijesti i identiteta osobe, kao individualan i kolektivan socijalni identitet koji se zadobiva "internalizacijom" (Internalisation) te predstavlja identitetski hibrid. Shvaćanje diskurza, preuzeto iz austrijskoga znanstvenog konteksta, jednako je važno u ovoj studiji kao i razumijevanje nacije i nacionalnog identiteta. Prema sociolingvističkom pristupu Basila Bernsteina diskurz se razmatra kao socijalna praksa u vidu tekstualne ili govorne jezične komunikacije, koja se odvija u javnom ili privatnom kontekstu. U uvodu istraživanja nalazimo tvrdnju koja opravdava cijelu studiju: ne postoji jedinstven identitet neke nacije jer je on uvijek ovisan o diskurzu.

Kritički diskurzno-historijski pristup studije prvi put povezuje rezultate historije i društveno-znanstvenu kvantifikaciju u istraživanju austrijske nacije i nacionalnog identiteta u pet različitih diskurza, odnosno izvornih korpusa kao dijelova različitih kategorija javnosti i privatnosti. U konkretnoj analizi sadržaja jezičnog i pripovjednog konstrukta austrijskoga nacionalnog identiteta polazi se od Hallove tipologizacije "pripovijedanja nacionalne kulture", proširene s modelom Leszeka Kolakowskog. Riječ je o pet temeljnih "diskurznih strategija", tj. tematskih blokova: o konstrukciji "homo austriacus" i "homo externusa", o konstrukciji zajedničke političke povijesti, o konstrukciji političke sadašnjosti i budućnosti, o konstrukciji zajedničke kulture te o konstrukciji "nacionalnog korpusa". Analitička trijada diskurznih konstrukcija austrijskog identiteta u pojedinom kontekstu osim sadržaja uključuje i strategije te jezična sredstva njihove realizacije, no najviše se pažnje u svih pet *case-studya* posvećuje ipak sadržajnoj analizi toga mentalnog konstrukta. S obzirom na makrofunkcije diskurznog djelovanja pojedinaca i grupa u austrijskom društvu studija ističe pet strategija diskurza - konstruktivne, obrambene, reproduktivne, transformatorske i destruktivne - te čak dvadeset i osam podstrategija, od kojih se kao najvažnije izdvajaju dvije - strategija asimilacije i strategija disimilacije. Važan prilog studije jest komprimirana korelacijska tablica sa sažetim rezultatima trojne analize diskurzne konstrukcije austrijskog identiteta u svih pet spomenutih izvornih korpusa. U tom području tabličnom pregledu, koji donosi II. poglavlje kao svojevrsni putokaz za istraživački dio studije, zorno je prikazan međusobni odnos spomenutih strategija i podstrategija, toposa (uzoraka argumentacije) te sredstava

njihove jezične realizacije. Autori/ce su u istraživanju suvremenih austrijskih identiteta izdvojili/e dvadeset i sedam toposa te šezdeset sredstava jezične realizacije, a od posljednjih su posebno obrađene metonimije, sinegdohe, personifikacije te najsloženija osobna zamjenica "Mi".

Politička i medijska javnost, politički obojena "polujavnost" te privatnost različita su diskurzna područja u kojima se analizira konstruiranje suvremenoga nacionalnog identiteta Austrije u glavnom dijelu studije (poglavlja IV.-IX.). Planska (monološka) diskurzna produkcija austrijskih identiteta najviše je istražena preko dnevnog tiska u razdoblju neposredno prije referenduma o ulasku Austrije u EU 1994., a jednako velika pozornost posvećena je i neplanskoj (dijaloškoj) diskurznoj proizvodnji, koja se istražuje u "polujavnom" i "kvazi-privatnom" kontekstu nakon ulaska Austrije u EU. Analiza tiska pokazuje da je u novim europskim političkim okolnostima nestao središnji austrijski identifikacijski mit od 1955. g. - ustavna "neprekidna neutralnost" - zbog transfera sigurnosopolitičke komponente s područja neutralnosti na područje ulaska Austrije u EU. Većina političke elite i vlade prihvatila je tada maksimu "briselkog štita", ministra vanjskih poslova Aloisija Mocka: "In der EU ist es sicherer als draussen" ("Sigurnije je u EU, nego izvan nje"). U političkim spomen-govorima, plakatima i tiskovinama, dakle javnom diskurzu, naglasak je na državno-nacionalnom modelu nacije, a zapostavljeno je konstruiranje austrijskog "nacionalnog tipa", zajedničke kulture te "nacionalnog korpusa" (krajobraz, nacionalni teritorij, prirodni i umjetni artefakti i sl.). No autori/ce naglašavaju kao negativne, velikonjemačke implikacije modela kulturne nacije i povijesno sjećanje na nacionalsocijalističku instrumentalizaciju etničkog poimanja nacije često u politički korektnoj javnosti tek prikrivaju kulturnonacionalno samorazumijevanje Austrijanaca/ki. Javnost tabuizira i konstruiranje "homo externusa", tj. unutarnacionalno i međunacionalno ograđivanje, za razliku od privatnosti koja na tome zasniva nacrt o austrijskom identitetu. Pri poniranju u problematičnu nacionalsocijalističku prošlost Austrije i vlasti i oporbi nedostaje dovoljno kritičnosti pa uz tezu "o zločincu" još uvijek dominira ona o Austriji "kao žrtvi" nacionalsocijalističkog režima. Od diskurznih strategija u različitim javnim područjima prevladavaju one konstruktivne, sukladno funkciji javnog područja u učvršćivanju nacionalnog identiteta, no češće se javljaju i transformacijske te asimilacijske strategije.

Godine 1996. provedeno je metodološki novo istraživanje diskusija unutar sedam grupa različitoga regionalnog, socioprofesionalnog i političkog profila, s "izvorno" transkribiranim citiranim tekstovima, tj. s uvidom u ton, atmosferu, geste, mimiku, način govora, pauze u govoru i sl. tijekom diskusije. Svojevrsnu nadopunu u istraživanju individualnog mnijenja putem grupnih diskusija, čiji su kontekst autori/ce označili/e kao "polujavan", predstavlja istraživanje "kvazi-privatnog" diskutua metodom problemski centriranoga kvalitativnog intervjua. Najznačajniji doprinos ove metode jest razobličavanje druge strane političke korektnosti pojedinca jer socijalna kontrola u privatnosti nestaje. Za razliku od javnog diskurza, u "polujavnom" i "kvazi-privatnom" kontekstu dominira kulturno-nacionalno samorazumijevanje, a jezik jest bitna oznaka u konstrukciji nacionalne "istovjetnosti". Autori/ce naglašavaju kako se u tako izraženoj nacionalnoj svijesti teško razlučuju granice između austrijske i njemačke jezične nacije, tim više što prevladava shvaćanje o postojanju samo jednoga njemačkog književnog jezika. Osobito u intervjuima dolazi do izražaja emocionalna nabiježnost i ambivalentnost konstruiranja međunacionalnih razlika između Austrije

od Njemačke; prevladavajuće kulturno-nacionalno samorazumijevanje i shvaćanje o postojanju samo jednoga njemačkog književnog jezika svakako pojačavaju potrebu tog ograđivanja. Snažna grupna kontrola političke korektnosti u polujavnosti svodi konstrukciju međunacionalnih razlika na ograđivanje prema jugu i istoku Europe te osobito prema islamskome kulturnom krugu, a klasične predrasude prema strancima se rijetko otvoreno izražavaju. Etničko definiranje nacije u istraženim diskurzima javlja se samo u odsutnosti socijalne kontrole, dakle samo u privatnom kontekstu, kao unutarnacionalno ograđivanje na relaciji "Mi" - "Oni". Česte primjene strategije disimilacije, tj. međunacionalnoga ograđivanja bitno razlikuju polujavni i privatni diskurz od javnog. Glavno jezično sredstvo disimilacije jesu anegdote; one uvijek posreduju u širenju predrasudi kao bitnih značajki dijaloškog diskurza.

Iz naše perspektive posebno su zanimljivi rezultati studije u pogledu hrvatske i ostalih "autohtonih i jezičnih" manjina u Austriji te u pogledu prostora istočne i jugoistočne Europe. Uz asimilaciju studija navodi i strategiju relativiziranja pogrdno nazivlja za gradišćanske Hrvate ("Krowod") kao jednu od važnijih u grupi onih strategija kojima se u "polujavnosti" obuhvaćaju manjine u konstruiranju "zajedničke kulture 'Mi'-a". Najvažnije jezično sredstvo realizacije te strategije su etnonimske generalizacije (pripisivanje negativnih osobina pojedinaca cijeloj etničkoj manjini); unutar konstruiranja "Mi"-a one upozoravaju na asimetričnu nejednakost jer se ne primjenjuju od manjina na većinu. Nacionalno-identifikacijsko značenje brojnih jezičnih manjina u Gradišću, od kojih je dakako najbrojnija ona hrvatska, predstavljaju iznimku od pravila jer je samo u ovoj austrijskoj pokrajini višejezičnost element kolektivnoga austrijskog samorazumijevanja. Stajališta ograđivanja i predrasudi određenih dijelova austrijske javnosti prema slavenskom i ostalom prostoru jugoistočne Europe autori/ce su označili/e čak kao rasističke, ili su pak u pogrdnom nazivu "istočnjaci" za Slavene prepoznali nacionalsocijalističko etiketiranje. Teško je ne složiti se s konstatacijom da u tom smislu razvoj novoga europskog supranacionalizma predstavlja nanovo podignutu "željeznu zavjesu" na istočnoj granici EU-a.

U razotkrivanju pluralizma ambivalentnih austrijskih nacionalnih identiteta ova knjiga nudi i širem krugu izvanaustrijske intelektualne publike metodološki svježiu i korisnu informaciju o suvremenoj austrijskoj naciji, ali i mogućnosti istraživanja drugih nacija. Metodološka inovacija u istraživanju "polujavnosti" i "kvazi-privatnosti" značajna je u smislu u kojem autori/ce daju dublji analitički uvid od onog demoskopskog u nacionalnu svijest prosječnog/e Austrijanca/ke. On pokazuje, nasuprot tvrdnjama većine historijske i društveno-znanstvene literature o postojanju isključivo državno-nacionalnog samorazumijevanja među Austrijancima/kama, važnost konstruiranja austrijske nacije na zajedničkoj kulturi i jeziku. Svojim rodno-analitičkim promatranjem odabranih istraživačkih problema te dosljednim rodnim diferenciranjem u cijelom znanstvenom rukopisu ova studija također dokazuje da korespondira s najnovijim paradigmatima u suvremenoj historijskoj i društveno-znanstvenoj literaturi.

Ovo je prilika da se upozori i na neke metodološke pa i spoznajne manjkavosti prikazanog istraživanja, poštujući sva ona metodološka ograničenja na koja su se već uvodno osvrnuli/e sami/e autori/ice. Moglo bi se reći da je grupna kontrola kao imanentno ograničenje u proučavanju individualnog ("kvazi-privatnog") mišljenja pojedinaca u grupnoj diskusiji ovdje inovativno pretvorena u istraživačku prednost. Takvo "kontrolirano" izražavanje individualnog mišlje-

nja, koje se usklađuje s prevladavajućim uvjerenjima u mikrojavnosti određene grupe, autori/ce svrstavaju u novu diskurznu kategoriju - "polujavnost". Treba također spomenuti i da ostaje nerazjašnjeno zašto se jedino u intervjuima, kao posljednjem i najvažnijem dijaloškom istraživačkom korpusu, nisu prikupili podaci o stranačkoj pripadnosti intervjuiranih osoba. Tako mogućnost usporedbe diskurznog konstruiranja nacionalnog identiteta između različitih kategorija javnosti i privatnosti, barem u pogledu uloge političke pripadnosti socijalnih aktera/ica, ostaje izrazito asimetrična ili tek ilustrativna. Pitanje koje studija izravno ne problematizira, ali se neizostavno nameće u cjelovitom shvaćanju predmeta studije, jest pitanje razlike između izgovorenog/napisanog (tj. diskurzno mjerljivog) i neizgovorenog/nenapisanog (privatnog, tj. diskurzno nemjerljivog) mišljenja. U vezi s tim tek se djelomično obrađuje pitanje međusobne (ne)ovisnosti javnog i "kvaziprivatnog" mišljenja, kroz utjecaj političke korektnosti ili određenih javnih stajališta elite i medija te socijalne i grupne kontrole na neke elemente mišljenja u polujavnosti i privatnosti. Konačno, teško je složiti se s nekoliko puta iznesenom kontradiktornom primjedbom o svojevrsnoj "shizoidnosti" jezičnog identificiranja Austrijanaca/ki; ona polazi od pretpostavke o postojanju posebnoga austrijskog jezičnog varijeteta i implicira tobožnje dvojno jezično-nacionalno identificiranje Austrijanaca/ki, uz istodobnu tvrdnju da većina u Austriji nema svijest o "postojanju" svog posebnoga jezičnog varijeteta.

Premda autori/ce ističu da ispitani uzorak u intervjuima, tj. "kvazi-privatnom" diskurzu nije reprezentativan, iz njegove se analize ipak iščitava autentična subjektivna nacionalna slika "o sebi", konstruiranje kulturnoga austrijskog tipa, "homo austriacus" kao utjelovljenja austrijskog mentaliteta. Na izmaku drugog tisućljeća naši sjeverozapadni susjedi identificirali su se kao potomci habsburške narodne mješavine, kao ugodan, šaljiv, feački bezbrižan i pomalo površan narod. On ima i svojih mana, a prve među njima su svakako zanovijetanje te poznato austrijsko "jamranje", koje se od davnih *k. und k.* dana udomaćilo i u nas. Nakon čitanja ove knjige bolje ćemo razumjeti suvremenog "homo austriacus" i u pogledu onih njegovih identitetskih konstrukcija koje su u rasnom, kulturnom, etničkom i dr. smislu diskriminirajuće. To je zasigurno jedan od važnih ciljeva "prosvjetiteljske" angažiranosti na koju se obvezuje kritička analiza diskurza; ona je i u ovom istraživanju bila u funkciji razobličavanja skrivenih ideoloških oblika vježbanja moći, medijsko-političke kontrole i manipulacije te različitih diskriminirajućih pritisaka u jezičnoj komunikaciji suvremene Austrije.

Nives Rumenjka

Ivo RENDIĆ MIOČEVIĆ, *Učenik istražitelj prošlosti* (Novi smjеровi u nastavi povijesti), Školska knjiga, Zagreb 2000., 250 str.

Knjiga Ive Rendića Miočevića, *Učenik istražitelj prošlosti* na zanimljiv i originalan način razmatra vrlo aktualna pitanja iz područja nastave povijesti. To su pitanja suvremenog načina prezentiranja u našim školama kako bi se učenicima učinila zanimljivom i ne bi li u njih pobudila interes i volju za njezinim uspješnim svladavanjem i usvajanjem. Knjiga o kojoj je riječ nastala je na temelju du-